

УДК 883. 3 (09)

Л.С. Монастирецький,
кандидат філологічних наук, професор
(Житомирський державний університет)

**ТЕРНИСТІ ШЛЯХИ ГРАНОСЛОВА.
До 110-річчя від дня народження М.Т. Рильського**

У статті простежуються деякі аспекти творчого шляху видатного українського поета М.Т. Рильського, який піддавався переслідуванням з боку влади в 30-х – 40-х роках ХХ століття.

Незважаючи на плин часу, художнє слово М.Т. Рильського, що зазвучало на початку ХХ століття у квітучому саду української поезії, і сьогодні залишається для нас зразком мистецької досконалості і духовної щирості. Його творчий набуток вражає вагомістю внеску в українську літературу, довершеністю художньої форми, вишуканістю образу та глибиною думки. Як естафету, підхопивши славні традиції Т.Г. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки поет продовжував їх і розвивав, роблячи, таким чином, значний внесок не тільки в українську, але й світову літературу.

Аналізуючи творчість М.Т. Рильського, слід зазначити, що його шлях у літературу не був триумфальним. До вершин художньої майстерності і визнання поетичного таланту він ішов через терни, шляхом болісним, з особистими драмами, злетами і втратами.

Творча біографія М. Рильського розпочалася на зорі його юності. У 1910 році п'ятнадцятирічний поет видав першу збірку поезій, назвавши її "На білих островах". За словами відомого літературознавця С. Крижанівського, у цій збірці "відбилися, головним чином, деякі впливи "мінорної" поезії того часу; ними породжені у віршах молодого Рильського мотиви суму і туги, витоми, неподільного кохання, бажання втекти від життя на фантастичні "білі острови", тобто хмари, з висоти яких він спостерігає людське суспільство та аналізує свої почуття" [1: 528-529].

Але, крім мотивів туги, неподільного кохання, простежується у віршах юного поета бажання "вдарити в струни", розпалити багаття з іскри надії". Є в першій збірці спроби серйозних роздумів про те, "куди ж іде життя" і чи пройде його автор "чесно і чисто". До кращих творів першої книжки належать вірші "Шлях", "Журавлина пісня", "Дівчина", "Гей, ударимо в струни, браття". Можна зробити висновок, що перша збірка поезій М. Рильського сповістила про прихід у літературу здібного поета зі смаком до художнього слова і форми вірша. Тож не випадково високу оцінку цій збірці дали Леся Українка і молодий поет П. Тичина.

Протягом наступних років юний автор публікує ряд новел, успішно навчається в гімназії, а в 1915 році стає студентом ... медичного факультету Київського університету і навчається там 3 роки. У 1918 році переходить на історико-філологічний факультет, але буремні події в Україні, напевно, не дали можливості закінчити навчання.

Друга збірка поезій "Під осінніми зорями" вийшла друком у 1918 році.

Як зазначає С. Крижанівський, дослідник творчості М. Рильського, ця збірка щодо змісту була сумішшю "різномірних тенденцій і настроїв, шукань і поетичних впливів. Серед впливів різних "шкіл" перше місце можна віддати символізму, хоч за природою свого поетичного обдарування Рильський ближчий до акмеїстів, з їх бодай зовнішньою чіткістю й прозорістю виразу мислі, предметністю малюнка. Але вже тоді в поезіях Рильського намічається орієнтація на класиків, з чого і повстав його "неокласицизм" [1: 529].

У роки громадянської війни в Україні поет працював у Сквирі помічником секретаря у продовольчій управі, потім учителював у Вчорайшому на Житомирщині, завідував школою в Романівці, а в 1923 році назавжди переїхав до Києва. Тут він зближується з учасниками літературного об'єднання – гуртка київських поетів, – яке одержало в літературознавстві назву "неокласики". До цього гуртка входили професори Київського університету М. Зеров, П. Филипович, професор Кам'янець-Подільського університету, заснованого І. Огієнком, М. Драй-Хмара, який повернувся до Києва, молодий поет Освальд Бургард (в еміграції – Юрій Клен). Їх взаємопритягання було зумовлене спільними зацікавленнями, глибокою ерудицією, розвиненими естетичними смаками, знанням шедеврів світового мистецтва і розумінням завдань рідного письменства. Про "неокласиків" як явище в літературі досить влучно вповів у своєму трагічному сонеті "Лебеді" М. Драй-Хмара:

О, гроно п'ятірне нездоланих співців!
Крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
Що розбиває лід одчаю і зневіри.
Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
Веде нас у світи ясне сузір'я Ліри,
Де пінить океан кипучого життя [2: 72].

Досить помітно природа неокласичного проявилась у збірці "Синя далечінь" (1922). Її наповняли образи Джоконди, Навзикаї, античних поетів і героїв, засвідчуючи не лише певний ідеал краси, але й відповідну позицію письменника:

Ти випив самогону з кварти
І біля діжки в бруді спиш, –
А десь там голуби, мансарди
Поети, сонце і Париж! [3: 146].

Творчий набуток М. Рильського 20-х років, крім згаданої уже збірки "Синя далечінь" (1922), становлять книги віршів "Крізь бурю й сніг" (1925), "Тринадцята весна" (1926), "Де сходяться дороги" (1929), "Гомін і відгомін" (1929). Кожна з цих збірок була новим кроком у творчому зростанні М. Рильського як поета, утвер-

дження в поезії мистецьких і загальнолюдських цінностей. Незважаючи на те, що радянська влада відкидала традиції дореволюційної літератури та її мистецькі здобутки і взяла курс на створення нової пролетарської культури, Максим Рильської залишався вірним своїй мистецько-естетичній позиції. Він поки що не оспівує, нікого не возвеличує, не підносить і не вихваляє...

Однак така поезія не могла увійти в русло пролетарської літератури, в якій домінуючою ставала актуальна тематика, утверджувався новий герой – людина праці, а класові принципи і вольові методи державного керівництва переносилися на духовну сферу. А тому недремне око каральних органів тримало творчість "неокласиків", як і членів інших літературних організацій 20-х років, під пильним прицілом.

Шлях на Голгофу простелився їм після літературної дискусії 1925-1928 років. У 1929 році відбувся судовий процес (і це не перший) над "учасниками" так званої Спілки визволення України (СВУ) – представниками української інтелігенції. Це був початок масового терору проти українського народу взагалі та інтелігенції зокрема, що досяг свого апогею в 1937 році.

Першим з "неокласиків" до луг'янівської тюрми у Києві потрапив М. Рильський. Ордер на арешт поета було виписано 19 березня 1931 року – в день його народження. Безпідставно звинувачений у приналежності до якоїсь "контрреволюційної організації", а це означало одночасно і звинувачення в українському буржуазному націоналізмі та ворожому ставленні до влади, поет до серпня 1931 року перебуватиме за ґратами і щоденно, а інколи й двічі на день, писатиме "свідчення". Матеріали його слідчої справи (справа № 272 з архіву КДБ) уперше опубліковані через шістьдесят років у журналі "Київ" (№ 2, 1991).

Публікуючи матеріали цієї справи у книзі "У жорнах репресій", Іван Ільєнко писав: "Власноручні записи підслідного Рильського, які тепер із архівного сховища перекочували у відкриті фонди музею, можуть багато повідомити уважному читачеві про душевну драму поета і ту підступність його опікунів із ДПУ, якою вона спричинена.

Крім того, саме із цих записів можна почерпнути безцінні доповнення до власної біографії М. Рильського, розповіді про його найближче оточення, літературний побут 20-х – початку 30-х років, – і все це матеріал первинний, специфічний, ніде більше не фіксований [4: 69-70].

Син М. Рильського Богдан Рильський та тодішній директор музею М. Рильського Ніла Підпала звертали увагу читачів та дослідників творчості поета, що сторінки цієї справи – "це болючі й переконливі свідчення: звинувачувальні документи того, як у задушливій атмосфері тоталітарного режиму народжувалось таке потворне явище, як самообмова. Вона у той час ще не викликала фізичним катуванням, голодом. Досить було певних погроз, а то й просто раз у раз повторюваних слідчими балачок про те, що зізнання у нескоєній провині нібито може піти на користь не тільки підслідному, а й державі, що обов'язок підслідного "розкритись", "розброїтись" перед суспільством задля найвищої мети. Так перетворювали брехню з остраху на брехню за переконанням" [5: 79-80].

Після арешту М. Рильського Освальд Бургардт, зрозумівши, що караючий меч завис і над його головою, як німець за національністю, емігрує до Німеччини. Під псевдонімом Юрія Клена він залишив нам у спадок хвилюючі розповіді про людські трагедії 20-30 рр. ХХ століття. У 30-х роках загинули М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара та сотні інших діячів українського письменства.

Ув'язнення, щоденний допит, погрози, моральний тиск на поета, на жаль, негативно вплинули на його подальшу творчість. У 1932 році з-під пера М. Рильського вийшла збірка "Знак терезів", яка й засвідчила про злам поета та корозію його таланту. Поет уже закликав:

Бійці, єднайтесь! Не дрімай стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визвольник людства – вільний пролетар! [6: 57].

У 30-роках один за одним з'являються твори культивські, декларативні і кон'юнктурні. Серед них "Пісня про Сталіна" (1936), "Ми збирали з сином на землі каштани" (1936), "Горький" (1936), "Москва" (1941), "Ленін з нами" (1942) та інші.

Але, на щастя, ні погрози, ні моральна вакханалія 30-х, а потім і другої половини 40-х років, коли на Україну знову повернувся Каганович, на зламали М. Рильського, не привели до самознищення таланту, розкладу його особистості.

У перші дні й місяці Великої Вітчизняної війни поет написав вірші "Україні", "Я – син країни Рад", "Вогонь, залізо і свинець", "Слово гніву", "Мати" і ін. У них відбивалися народні думи і прагнення, високий патріотизм воїнів і їх готовність до захисту рідної землі.

Найвизначнішим твором періоду війни є невелика ліро-епічна поема-ораторія "Слово про рідну матір". Після декларативних віршів 30-х років поет уперше відкрито заговорив про рідну землю, про Україну, про її духовний потенціал, починаючи від "Слова о полку Ігоревім", творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, що утверджували віру в її незнищенність:

Настане день, настане час –
І розіллється знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвукими словами [7: 193].

Та радість розкутої творчості незабаром знову була потьмарена. Шельмування письменника розпочалося ще під час війни. Критиці "на рознос" були піддані його поеми "Мандрівка в молодість" і "Слово про рідну матір"

тільки за те, що в них не згадувалось ім'я Сталіна. Заплановані книжки поезій "Неопалима купина" (1944), "Київ" (1944), "Весняні води" (1947), так і не побачили світу. На пленумах Спілки письменників і письменницьких зібраннях М. Рильського продовжують звинувачувати в українському буржуазному націоналізмі, зв'язках з Петлюрою, Грушевським і т.д. Якби великого погромника української творчої інтелігенції Кагановича не було відкликано у грудні 1947 р. до Москви, то, напевне, цькування М. Рильського, Ю. Яновського, І. Сенченка, А. Малишка та інших письменників завершилось би новими вироками.

"Третє цвітіння" творчості М. Рильського, як відомо, ознаменовано збірками "Троянди й виноград" (1957), "Далекі небосхили" (1959), "Голосівська осінь" (1959), "Згряя веселиків" (1960), "В затінку жайворонка" (1961), "Зимові записи" (1964). Їх поява – це справжній триумф української літератури кінця 50-х – початку 60-х років ХХ століття. Олесь Гончар назвав поезії збірки "Троянди й виноград" шедеврами видатного майстра, які могли б збагатити найбагатшу з літератур. У цих поезіях щирість почуття і юність серця на диво гармонійно поєдналися з мудрістю зрілої людини-гуманіста, що переймалася не тільки долею свого народу, але й усього людства.

У поезіях останніх літ проявилися найкращі риси М. Рильського як людини і поета – "розумного садівника" у вічно зеленому і квітучому саду української поезії.

Утверджуючи естетичний ідеал людини, поет знову звернувся до мистецьких і загальнолюдських цінностей, тобто до морально-естетичних ідеалів, з яких він і почав шлях у літературу. І, незважаючи на психологічний і моральний тиск, не зраджував їм до кінця своїх днів.

Не можна не згадати і про те, як піклувався М. Рильський молодими письменниками, допомагав їм, захищав і радів кожному успіху молодої талановитої зміни. Багато "шістдесятників" завдячують М. Рильському і називають його Вчителем. Великий шанувальник творчості М. Рильського Дмитро Павличко, звертаючись до молодих авторів, у циклі Київських сонетів "Гранослов" писав:

Учіться в нього, юні гранослови,
В незграбній брилі думки віднайти
Ясні і вперті лінії плити,
Придатної для вічної будови,
Приєднувати геніїв світи
До володінь Тарасової мови;
Коли ж похвал насунуться димове,
Від їх трутизни очі берегти!
Шануйте коми кожної пір'їну
В розкриллях білих ста його томів,
Що піднімали з урвищ Україну.
Він так її любив і розумів,
Що не загубиться у п'їтмі тліну
І на світанку вернеться домів [8: 71].

М. Рильський був не тільки неперевершеним українським поетом, захисником рідної культури, мови, пісні, природи. Його діяльність як ученого-академіка, етнографа, перекладача, публіциста, громадського діяча – то окрема і ще не прочитана книга життя великого майстра, 110-річчя з дня народження, якого відзначає літературна громадськість у березні цього року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія української літератури. – К.: 1965. – С. 528-529.
2. Гроно нездоланих співців. Упор. Кузьменко В.І. – К.: 1997. – С. 72.
3. Рильський М. Твори у 20-ти томах. – К.: 1983. – Т. 1. – С. 146.
4. Ільєнко І. У жорнах репресій. – К.: 1995. – С. 69-70.
5. З архіву КДБ. Справа № 272 // Київ, 1991, № 2. – С. 79-80.
6. Рильський М. Вірші та поеми. – К.: 1990. – С. 57.
7. Рильський М. Твори в 10-ти томах. – К.: 1960. – Т. 2. – С. 193.
8. Павличко Д. Твори в 3-х томах. – К.: 1989. – Т. 2. – С. 71.

Монастырецкий Л.С. Тернистые пути гранослова. К 110-й годовщине со дня рождения М.Т. Рильского.

В статье прослеживаются некоторые аспекты творческого пути известного украинского поэта М.Т. Рильского, который подвергался преследованиям со стороны власти в 30-х – 40-х годах XX столетия.

Monastyretsky L.S. Rough Life Ways of a Word-Coiner. Dedicated to 110th Anniversary of M. Rylsky's Birthday

The article traces some aspects of the creative road of a well-known Ukrainian poet M. Rylsky who was subjected to persecutions on the authorities' part in 30-40-ies of the XX-th century.